

**SPRAWOZDANIA / REPORTS****Ks. RYSZARD SAWICKI****SPRAWOZDANIE Z SEMINARIUM NAUKOWEGO  
PT. „KOMPLEKSOWA EKSPEDYCJA JAĆWIESKA.  
TWÓRCZE KONTYNUACJE”. MUZEUM OKRĘGOWE  
W SUWAŁKACH, 16 LISTOPADA 2019 ROKU**

16 listopada 2019 r. w Muzeum Okręgowym w Suwałkach odbyło się seminarium naukowe pt. „Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Twórcze kontynuacje”. Zostało ono zorganizowane przez Augustowsko-Suwalskie Towarzystwo Naukowe oraz wspomnianą instytucję kultury upamiętniającą historyczno-kulturalne dziedzictwo Suwalszczyzny. Inicjatywa ta związana była z jubileuszem sześćdziesięciolecia zainaugurowania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, jak dotąd największego i najbardziej kompleksowego projektu badawczego dotyczącego Suwalszczyzny.

Oficjalnego otwarcia konferencji, powitania prelegentów i gości dokonał mgr Jerzy Brzozowski. Dyrektor muzeum wprowadził uczestników seminarium w tematykę podejmowanej refleksji naukowej sięgając do genezy, organizacji i przebiegu oraz efektów Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Przywołał postać jej głównego organizatora, którym był dr Jerzy Antoniewicz (1919–1970) – przedwcześnie zmarły ceniony polski archeolog, badacz cmentarzyska jaćwieskiego w Szwajcarii koło Suwałk. Wokół wykopalisk archeologicznych, prowadzonych przez niego w latach 1955–1966, powstał cały program kompleksowych badań nad Jaćwieżą.

W 1959 r. rozpoczął się proces grupowania archeologów, antropologów, językoznawców, historyków i etnografów pochodzących z różnych ośrodków naukowych, np. z Warszawy, Białegostoku, Olsztyna, Krakowa, Łodzi, a także z Wilna, Mińska oraz ze Szwecji z miasta Lund. Międzynarodowe badania naukowe koordynowało Białostockie Towarzystwo Naukowe. Celem tego przedsięwzięcia, które przyniosło ciekawe dla nauki wyniki, były długofalowe badania Jaćwieży i ludów bałtyjskich.

Konferencji towarzyszyła wystawa pt. „Drugi potop szwedzki – Szwedzka Ekspedycja Jaćwieska (SEJ)”, która została przygotowana w 2010 r. Zaprezentowane ponownie (po dziewięciu latach) postery pozwoliły pochylić się uczestnikom seminarium nad historią i dorobkiem pionu językoznawczego Kompleksowej

Ekspedycji Jaćwieskiej, którą w 1959 r. utworzył prof. Knut Olof Falk w celu badania nazw na Suwalszczyźnie. Swoją bazę SEJ miała na polanie w pobliżu wsi Szwajcaria koło Suwałk oraz w domu państwa Bagińskich w Jasionowie. Badania terenowe prowadzone były przez szwedzkich badaczy każdego roku (aż do 1971 r.). W ekspedycji uczestniczyło średnio dziesięć–dwanaście osób, młodych naukowców i studentów głównie ze Szwecji, tworzących grupę terenowych badaczy onomastów i dialektologów, którzy systematycznie zbierali materiał językowy w okolicy Suwałk, Sejń i Augustowa. W sumie w SEJ wzięło udział około siedemdziesięciu osób. Na podstawie zebranego materiału opublikowano wiele opracowań naukowych o treści językoznawczej, historycznej i etnograficznej (w języku polskim i szwedzkim). Wystawa prezentuje sylwetki twórcy SEJ – prof. Knuta Olofa Falka (1906–1990) i jego żony Dagmar (1912–2019), a także prof. Alfreda Lityńskiego (1880–1945), wybitnego hydrobiologa, długoletniego kierownika Stacji Hydrobiologicznej w Starym Folwarku nad jeziorem Wigry, który utrzymywał ze szwedzkim badaczem kontakty naukowe. Przede wszystkim jednak poprzez fotografie (m.in. informatorów z Suwalszczyzny), dokumenty oraz inne oryginalne materiały pokazano fragment archiwum SEJ, które zostało przekazane do zbiorów suwalskiego Muzeum Okręgowego przez Dagmar Falk jesienią 2007 r.

Sześćdziesięciolecie rozpoczęcia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej stało się doskonałą okazją nie tylko do przywołania historycznych faktów dotyczących tego projektu badawczego oraz przypomnienia związanych z nim wybitnych postaci na czele z prof. K.O. Falkiem, ale także zaprezentowania najnowszych badań naukowych poświęconych Jaćwieży. Program seminarium prowadzonego dalej przez dr. Macieja Ambroziewicza, prezesa Augustowsko-Suwalskiego Towarzystwa Naukowego i kierownika Muzeum Wigier im. Alfreda Lityńskiego w Starym Folwarku, zasadniczo obejmował cztery prelekcje.

Pierwszy referat wygłosił ks. dr Ryszard Sawicki, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Elku. Tytuł jego przedłożenia brzmiał: „Wigierscy kameduli jako kontynuatorzy chrystianizacji ziem jaćwieskich w perspektywie historyczno-politycznych i ekologicznych uwarunkowań”. Zauważył on, że plemiona jaćwieskie od XI w. zagrożone były ekspansją polską i ruską, a krzyżacką i litewską w XIII w. Przywołał postacie męczenników zaangażowanych w ewangelizację tych terenów, np. św. Brunona z Kwerfurtu, który zginął z rąk Jaćwinów w 1009 r. Stwierdził, że plemię to okazało się odporne na nowe przesłanie religijne. Po 1283 r. zajmowany przez nich wcześniej obszar niemal opustoszał. W XIV w. tutejsze puszcze stanowiły naturalną barierę pomiędzy walczącymi ze sobą: państwem krzyżackim i Wielkim Księstwem Litewskim. Na tym terenie, na wyspie jeziora Wigry, wielki książę litewski Witold zbudował dwór myśliwski. W 1667 r. król Jan Kazimierz sprowadził tu kamedułów i stał się fundatorem ich eremu. Pustelnicy, we współpracy z sejneńskimi dominikanami, w pewnym stopniu stali się kontynuatorami chrystianizacji dawnych ziem jaćwieskich. Przyczynili się do rozwoju sieci parafialnej i intensyfikacji troski duszpasterskiej o miejscową ludność. Ich działalność pastoralna, gospodarcza i kulturotwórcza przerwana została kasatą konwentu przez władze zaboru pruskiego i koniecznością

opuszczenia klasztoru w 1800 r. W drugiej połowie XX w. ich dziedzictwo jako charyzmatyczny przewodnik po pokamedulskim klasztorze w Wigrach starał się przekazywać Wiktor Winikajtis (1927–1994) – „ostatni wigierski kameduła”, autor większości obecnych wigierskich obrazów ołtarzowych, których oryginały zaginęły lub zostały zniszczone.

Kolejnym prelegentem był mgr Melchior Jakubowski, doktorant Zakładu Historii Nowożytnej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Zaprezentował „Problematykę historyczno-artystyczną w badaniach Suwalszczyzny”. Omówił zagadnienie materiałów źródłowych nowożytnej historii dotyczących ziemi suwalskiej. Przywołał kilka zabytkowych obiektów sakralnych na omawianym obszarze, m.in. pokamedulski zespół klasztorny w Wigrach, poddominikański zespół klasztorny w Sejnach, kościoły w Berżnikach, Krasnymborze, Jeleniewie czy konkatedrę św. Aleksandra w Suwałkach. Odwoływał się do ciekawych detali architektonicznych sejneńskiej bazyliki jako przykładu baroku wileńskiego. Przywołał wydaną w 2019 r. książkę dr. Andrzeja Matusiewicza pt. *Dwory na Suwalszczyźnie*. Zaznaczył jednak, że to monograficzne opracowanie prezentuje zagadnienie w ujęciu historycznym, natomiast ciekawa mogłaby okazać się również monografia dotycząca tego samego tematu z perspektywy historii sztuki. Według M. Jakubowskiego, Suwalszczyzna jest niezwykle ciekawym obszarem badawczym pod względem architektonicznym zarówno w ujęciu historii sztuki, jak i wytworów kultury ludowej, będących domeną etnografii. Doktorant zaznaczył, że żywi nadzieję, iż wiele dzieł kultury materialnej ziemi suwalskiej doczeka się opracowań naukowych. Z pewnością doskonałą okazją ku temu będą działania związane z konserwacją zabytkowych obiektów.

Nad obecnością Jaćwieży w źródłach kartograficznych pochylał się mgr Robert Klimek – prehistoryk, badacz kultury Prusów oraz społeczny opiekun zabytków archeologicznych. Zaprezentował m.in. mapę Europy Środkowej autorstwa Klaudiusza Ptolemeusza, zmodyfikowaną i poprawioną w XV w., gdzie pojawiło się już określenie „Sudini” („Sudowia”). Termin ten używany był później przez Krzyżaków, zaś na wschodzie posługiwano się pojęciem „Jaćwież”, które pojawiło się w latopisie ruskim w 983 r. Oba określenia funkcjonowały w źródłach kartograficznych równolegle. Historyk z pasją prezentował powstałe w różnym okresie mapy, ukazując jednocześnie próby lokalizacji ziem jaćwieskich, jakie były podejmowane w starożytności, średniowieczu i czasach nowożytnych. Dzieła te nie były wolne od błędów, są jednak ważnym świadectwem ówczesnego stanu wiedzy geograficznej. Istotnym odniesieniem dla ówczesnych badaczy i twórców źródeł kartograficznych były zbiorniki hydrologiczne, zwłaszcza rzeki. R. Klimek odnosił się do lokalizacji znanych grodów jaćwieskich o znaczeniu strategicznym. Tragiczny los Bałtów Zachodnich przypieczętował upadek powstania przeciwko zakonowi krzyżackiemu w 1283 r. Jaćwingowie zostali wówczas niemal doszczętnie wytępieni i rozpoczął się okres tzw. wildnisu, kiedy to ich ziemie pokryła niedostępna puszcza. Jednak nie wszyscy przedstawiciele plemienia zniknęli z powierzchni ziemi, a zanim zupełnie się zasymilowali, musieli utrzymać się nadal w puszczańskich ostępach. Świadczy o tym chociażby brzmienie miejscowych nazw. Były one obiektem badań SEJ.

Treści ostatniego referatu skoncentrowane były na wspomnianym już badaczu, wybitnym szwedzkim językoznawcy i kierowniku SEJ, prof. K.O. Falku. W 1941 r. wydał on studium *Wody wigierskie i huciańskie*, w którym przeanalizował wiele nazw zbiorników i cieków wodnych jako tych, których określenia ulegają zwykle najmniejszym zmianom. W ogromnej części tego nazewnictwa dopatrywał się jaćwieskiego źródłosłowu. Dr Krzysztof Snarski, pracownik suwalskiego muzeum i opiekun działu etnograficznego, zaprezentował „Spuściznę badawczą K.O. Falka jako źródło badań kulturotwórczych”. W „zbiorze Falka”, znajdującym się w suwalskim muzeum, można bowiem wyróżnić materiały archiwalne z zakresu badań językoznawczych, historycznych i etnograficznych. Archiwum szwedzkiego profesora zawiera wiele fotokopii zniszczonych lub zaginionych podczas wojny dokumentów posiadających ogromną wartość historyczną. „Zbiór Falka” to także fotografie stanowiące cenne źródło dla badaczy kultury ludowej. Kilka z nich zostało wymienionych przez prelegenta. Dr K. Snarski zapowiedział wydanie toponomastycznego słownika Suwalszczyzny, gdzie ma się znaleźć ponad sto haseł opartych na „zbiorze Falka”. Pośród nich m.in. jezioro Szurpiły czy hakowaty typ jeziora Jaczno.

Po zaprezentowaniu wszystkich referatów był czas na dyskusję, podczas której pogłębiono m.in. kwestię określeń „Sudowia” i „Jaćwież” czy też samego języka Jaćwingów. Prowadzący seminarium dr M. Ambrosiewicz zauważył, że Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska, choć w zasadzie zakończyła się wraz z początkiem lat 80. XX w., to nigdy nie została oficjalnie zamknięta. Rozpoczęte wówczas badania mogą i powinny być zatem kontynuowane. Szerokie spektrum tematyczne konferencji – z perspektywy historii sztuki i kultury chrześcijańskiej, nowożytnej kartografii i etnografii – wskazało wiele możliwych kierunków dalszych poszukiwań badawczych. Oby stało się ono inspiracją do tytułowych „twórczych kontynuacji”.

Seminarium naukowe pt. „Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Twórcze kontynuacje” zostało dofinansowane przez Urząd Marszałkowski w Białymstoku w ramach środków finansowych przeznaczonych na „dziedzictwo, tradycję i tożsamość”, pozyskanych przez Augustowsko-Suwalskie Towarzystwo Naukowe. Zaprezentowane badania naukowe mają zostać opublikowane w kolejnym tomie „Rocznika Augustowsko-Suwalskiego”.